

Şaheserler Dile Gelse :

SELİMİYE CAMİ-İ (Edirne 1568 - 1575)

Halil İbrahim GÖKTÜRK

Minarenin Alemi, Gözetleme Yeri :

Ben Selimiye'yim. Doğuşumun üstünden kat kat dört-Yüzyıl aşmış. Edirne şehrine uzaklardan bakan bütün gözler, önce benim ince, uzun minarelerimi, sonra da beni görürler. Öylesine bu kente alem olmuşum. Hemi de ben 999 gözle bakarım çevreme... Yaşamım boyunca gözlerimin önünden kimler, neler gelip geçti?... Ala, alay muzaffer ordular, Öbek, öbek bozgunlar. Bölük, pörçük döküntü göçmen kafilerleri.. Yine sessiz tanıyorum: ya Doğu'dan Batı'ya coşkuyla koşan eşkin akınların.. Yahut kulaklarımdan silinmez iniltisi, nice perle perişan yüzgeri dönüşlerin... Zaferlere denk onca çözümlüşleri de anlatmalıyız, özellikle taze kuşaklarımız için... Parlak yenişler kadar, yenilgilerin de nedenleri ve sonuçları üstünde akıllıca durmamız gerekmez mi? Acaba "Osmanlı dış politikasında, niçin Boğazlar ve Anadolu Tuna'dan savunulur" denilmiştir? Bir hikmeti olsa gerek...

Her neyse bir sürü çöküntünün en beteri, en zorlu düşündürücüsü belki Balkan Savaşıdır. Osmanlı gerikalmışlığını Balkan'da sözde yönetici kafalara acı acı vuran kavga... Edirne'nin dört işgalinden üçüncü lânetlisi Bulgar kuşatmasıyla başlar, (Ekim 1912). Başkent İstanbul'da herkes, Orduyla birlikte politikayla uğraşmaktadır. İşte o günleri yaşamış bir subayın anılarına kulak verelim: Harp Okulunda "Silah Fenni" hocası Alb. Aşır Arkayın (Rahmetli General) şöyle anlatır:

"Balkan Savaşında Bulgarlar Edirne'yi dıştan kuşattılar. Amaçları, bu eski şehri ve ünlü kalesini içerden çöktürmektir. Böylece halkımı ve ordusunu aç, susuz, cephanesiz, ilaçsız bırakmak... Uçaklarla türlü yalan propaganda bildiri-leri atmak.. Kent içine bozguncu casuslar sokmak... Ve en kötüsü kısa aralıklarla şehri topçu ateşi baskısı altında tutarak direnci kırmak

ve bezdirmek... O zaman Edirne Topçu Birliğine atanmış genç bir teğmendim. Biz, düşmanın kuşatıcı topçu mevzilerini göremiyorduk. Görevim topçu gözetleme subaylığı idi. Orada aklıma gelen şu çareyi uyguladım: Oldukça yüksekteki Selimiye Cami-i'nin minare şerefelerinden birine çıktım. Dürbünle Bulgar topçu mevzilerini saptadım. Durumu, Türk topçusuna bildirdim. Bizim topçunun isabetli atışları karşısında, önce düşman alık bir şaşkınlığa uğradı.. Ama neden sonra yerimi saptayarak Selimiyeyi dövmeye başladılar. Cami-i yıktırmaktansa oradan uzaklaştım."

Meğer Selimiye minarelerinden şehre sade ezan yayılmazmış!

Sınır Boyunda Bir Kale Şehir:

Türk Trakya'sının üç ilinden biri Edirne.. Trakya illeri üçgeninin batı ucundadır. Tunca, Meriç, Arda ırmaklarının kucaklaştığı bir kesimde kurulmuş. Batı, Kuzey kıyıları sanki doğal hendeklerle çevrili bir şato şehri gibi... Tarihin sert etkili onca rüzgârlarına nasıl karşı koyabilmiş? Galiba onun gizemi coğrafi konum koşullarının gizinde yatmaktadır. Ana ikmal yolları bile üç ırmağın düğüm noktasından geçerler. Bugün bile hâlâ Meriç güneye dönerek doğal sınırimızı çizmektedir. Besbelli şehri, coğrafyanın konum koşulları diktirmişler.

İlk adı belki eski halkı "Odris"lerden gelir.. Veya imparator Hadrianus (117-138)'un adına ilişkin Hadrianopolis'den alınması olurlu görünür. Acaba bu yayla kenti, yeşil Bursa'dan sonra neden Osmanlılara Başkent oldu? O değişim, çağın gereği bir zorunluk muydu? Yoksa uzak amaçlı tarihsel stratejik hedeflerinin etkili bir sonucu muydu?

Edirne, Bizans'dan kurtarılan İstanbul başkentine karşın, yıllarca eski köklü önemini sürdürür. Zira 1363 den 1453'e değin devlet orada kalmıştır. Yine uzun ve mutlu yüzyılların peşinden son ikiyüz yıla varılır. Şehir dört kez karanlık işgal ayları yaşar. İlkinde, iki kez Rus ordularınca tutsak edilir (1829-1878). Yaşadığımız çağın başında ise Balkan Savaşı sonunda Bulgarlara (1912-1913). Birinci Dünya Savaşı sonu fırsat düşkününü Yunanlıların eline düşmek karayazgısına uğrar (1920-1922). O gerçek tarihin animsatılmasından sayısız yararlar umulur.

Bir Rüya'dan Bir Mabede

Padişah Selim II., Muhteşem Kanuni Süleyman'ın beş oğlunun anadan doğma şanslı miras-

çısıdır. Adı da dedesi Yavuz Selim'den gelir, bir *Hürrem oğlu*.. Eşsiz zenginlikte bir kalıtım yazgısına sahip.. Yine de o oranda içkiye ve eğlenceye düşkün.. Yazgının, gözde bolluğu, kişiliğin özde kıtlığına eşit gibi.. Ne çelişki? Yaşamı da, saltanatı da benzeri ilginç cilvelerle geçer. Nitekim kısa ömründen bazı kesitler verelim; ki dün iyi anlaşılın:

Hani *Ayasofya*'da bir garip düşten doğmuştu ya.. Bir gece İmparator Justinianus uykusunda İsa'yı görür. Meryem oğlu, kendisine Yeryüzünün en büyük tapınağını yaptırmasını söyler. Sonuç belli: *Ayasofya doğar*.

Yine aynı şehrin Bizans Agora Meydanına yakın Topkapı Sarayında bu kez II. Selim bir rüya görür. Yalnız bundan öncesi de var. Tahtı zamanında Kıbrıs'ın fetih savaşları uzayıp gitmektedir. Hünkâr, Kıbrıs seferinin tez mutlu sonucuna hayırlı bir adak bağlar. Adak dileği: Kıbrıs'ın zabtına karşılık İstanbul'da bir mabet inşa ettirmektir. Ama bu vaad'in gerçekleşmesi gecikmiştir. Bir gece rüyasında padişah'a yüce bir sesle: "Ey Sultan Süleyman oğlu Selim Han!.. Başvezir Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'dan getirdiği ganimetlerle İslam kenti Edirne'deki Sarıbayır Kavak Meydanı'na vaadettiğin mabedi dikesin!.." buyrulur.

Padişah alışılmadık bir kıyanç ve sevinç içinde uykudan uyanır. Gariptir sabahleyin huzura giren Başvezirin de gözleri aynı sevinçle parıldar. Zira aynı düşü kendisinin de gördüğünü arzeder. Bu benzersiz rastlantıyla durum şaşkınlığa dönüşür. Öylece bir borcun hemen yerine getirilmesi kesinleşir. Derhal devletçe gereğince başvurular. Baş Mimar Koca Sinan çağrılarak şöyle ferman olunur: "Öyle bir cami inşa edesin ki, dünya durdukça ayakta kalacak, her göreni hayranlığa götürecektir ve yeryüzünde bir dahi eşi olmayacaktır!.."

Sinan kolları sıvar. Edirne'nin Kavak Meydanında yer seçimi, toprak-temel denetlenmesi ve çevrenin kamulaştırılması gibi hazırlıklara girer. Bu arada cami alanı içinde gül ve lüle bahçesiyle süslü çok şirin bir ev de bulunmaktadı. Ne var ki evin sahibesi hanım, güzelliği oranında ters, huysuz ve inatçıdır. Sinan'ın, bu güzel'i evi konusunda kandırmak için çok uğraştığı söylenir. Nitekim o kadın kişiliğini cami-in bir köşesinde ters simgeler. Şimdi müezzin mahfelinin sol köşesindeki sütun üzerinde, alışılmadık mermer kabartması bir ters lüle durur. İşte halkın dilinde çeşitli yorumlara yolaçan nazenin çiçek budur.

Ölmez Bir Yapının Düşündürdükleri:

Nihayet sahibinin huzuruyla ve büyük bir

törenle kurbanlar kesilerek Selimiye'nin temelleri atılır (1568-1575). Eser de, devletin şerefli dönemiyle ünlü Mimar'ının nitelikleri hep birbirine uyuşup yakışırlar. Mimar Baş, burada ömrünün en büyük anıtını dikecektir, hani "*bir benzeri dahi olmaya denilen*"... Önce İstanbul camilerinde denediği 8 payeli orta kubbe pilanını, burada uygulayacaktır. Beşiktaş Sinan Paşa camii-i gibi (1555). Ulu kubbenin ağırlığı, sekiz paye ile bunların arkasındaki payanda kemerleriyle karşılanmaktadır. Bir yabancı diliyle uzman Ernst diez, "Selimiye'deki mekân, büyüklük, yükseklik, topluluk ve ışık etkisi bakımından yeryüzündeki bütün yapılardan üstündür." demektedir.

Caminin dört köşesinden üçer şerefeli 4 minare yükselir. Cümle kapısının iki yanındaki-lerden, şerefelere üçer ayrı yolla çıkılmaktadır. Herbiri 70, 89 metreye yükselirler. O zamana değin yabancılar hep, "Ayasofya'dan üstün kubbe yapılamaz" diyerek böbürlenirdi. İşte bu sözler Baş Mimar'ın gücüne gitmiştir. Bu kez Baş Üstad ille de: "Kubbeyi altı zirâ (Arşın) geniş ve dört zirâ derinliğin ziyade eyledim" diyerek vurgular.

Selimiye'nin içi de, döneminin öteki oyma, işleme, boyama ve yapı san'atlarının doruk örneklerini sergiler. Hele akmermerden oyma süt mimer, eşsiz bir san'at pırlantası gibi ortadadır. Üstelik renk renk çini panoları dünya çinçiliğinin ilginç tipleri arasında sayılırlar. Genç Hünkâr'ın mahfelindeki çiçekli ve meyveli İznik çinileri her mevsim sanki bir ilkbahar havasını estirirler. Ne ki onlar arasında *bir bölüm* hâlâ boş durmaktadır. Şehir, 1878 de Rus çizmeleri altında tutsak iken, Rus generali Skoblef o bölüm çinilerini sökülüp Moskova'ya götürmüştür. Skoblef öldü, ama onun san'at cinayeti halâ bir yüzkarası olarak meydanda yatıyor.

O Kutsal Yapının Özellikleri :

Öncelikle o ulu yapının inşasında sanki gizemli bir amaç güdülmüş gibi geliyor insana...

Tâ ki Tanrının kullarını, Yaradan'ına ne denli tez, yenlice ve kestirmeden yaklaştırmak üzere bütün araçlar kullanılmış. Öndeki revaklı ve şirin şadırvanlı avlu ilk etkili sarmayla kulu kucaklar. Yolunun peşisıra giderek, en ilginç bölüm kubbe altına gelince :

Tam kareye çizilen kubbe daire, altta sekizgene bölünmüş. Her köşesinde, 3.75 m. çapındaki filpayeler üstünde otururlar. Yüce kubbenin kasnağı 40 pencerelidir. Daire çapı 31.28 mt., tabandan yüksekliği 43.28 mt. olup çevresi 92 mt. ye dolanır. Mimarlar Pîrî'nin yalın bir alçakgönüllülükle sadece "*Ustalığım*" diye tanımladığı anıt'ına bir Avrupalı yazar: "Bu, kul yapısı değil, gökten inme Tanrısal bir tapınaktır." yargısını kondurur.

Oysa Dört Sultan'a hizmet etmiş, bir yüzyıla yakın ömürlü Koca Sinan bu eserini sahibine teslim edebilmiş mi?. Ne gezer!.. Zira Kanuni oğlunun yaşamı onaltıncı yüzyılın yetmiş dördünde son buluvermiş. Padişah'da o pek arzula-dığı muradına erememiş. Ama bıraktığı eseri ve adı, tarihe ve ulus hazinesine kalmış, anılmaktadır... Çünkü tarihin ve insan yazgısının öyle cilveleri oluyor ki salt mantığı şaşırtıyor. Nasıl ki bir yanda Selimiye'nin inşaatı hızla sürer... ken ötede tahtın sahibi iki övgüye değer tarihsel hizmetlerde bulunmaktadır. Biri; devleti, Sokollu Mehmet Paşa gibi az yetişir bir Sadrazam'ın güçlü ve öngörüşlü ellerine bırakması... Öteki de, Selimiye'nin tezce yapımına hız verilmesi... Üstelik döneminde uğurlu Selimiye, sanki ulu Süleymaniye'nin doğal bir uzantısıymışcasına yükselédururken... O'nun süresi boyunca, deniz-aşırı, çeşitli fetih zaferlerinin müjdecileri de Başkent'e ulaşırlar. Geçmişin örtülü tarih sayfelerinde, nice gerçek olayların sergilendiğini, oluş ve sonuçlarını belli boyutlarıyla saptayabiliyor muyuz? Sanırsız ki Osmanlı tarihinin içyüzü tüm açıklığı ile hâlâ tozlu mahzen arşivlerinde yatmaktadır. Kimbilir yarın bir güçlü el onları gün ışığına çıkarmaya yetecektir. Neylersiniz ki uluslar kendi öz tarihleriyle sevişerek yaşarlar, koyun koyuna...

- **Gözlem alanlarında rastlantı, ancak hazırlanmış düşüncelere kolaylık gösterir.**

Louis PASTEUR

- **Düşünür, yeniden düşünen ve şimdiye kadar üzerinde düşünülmüş şeylerin asla yeterince düşünülmemiş olduğu kanısına varan kim-sedir.**

Paul VALERY